

EL PAPER DEL PARC AGRARI DEL BAIX LLOBREGAT I DEL CONSORCI DE GALLECS EN LA REVALORITZACIÓ DE LA IDENTITAT I LA CULTURA LOCAL

Mercè CIVERA PÉREZ

Campus de Turisme, Hoteleria i Gastronomia CETT-UB

merce.civera@cett.cat

RESUM

Els àmbits agraris periurbans són una realitat que va en augment a nivell global i resultat del model metropolità contemporani. Han estat motiu de debat acadèmic i institucional i objecte d'estudi des de la vessant de l'agricultura, de l'ús del sòl i de l'ordenació territorial ja des de la dècada dels anys 60 del segle passat. A aquests espais i a l'agricultura que se'n desenvolupa se'ls hi atribueixen funcions multidisciplinàries; actuant com eines de contenció de l'expansió urbana però fent de connectors amb la ciutat, com pulmons verds que proporcionen una millor qualitat ambiental i espais que contribueixen al benestar de la ciutadania i del visitant. Es posa especial èmfasi en aspectes com la sostenibilitat, la conservació i recuperació de la biodiversitat i de la cultura local per mitjà de l'activitat agrària, que aporta identitat a les ciutats de les que en formen part. Aquest estudi explora el paper que juguen dos dels espais periurbans a la ciutat de Barcelona en la revalorització de la identitat i de la cultura local mitjançant els productes agroalimentaris i la gastronomia emmarcats en el context de la ciutat / destinació turística intel·ligent que és Barcelona i la seva potencialitat per a generar productes turístics de valor afegit.

Paraules clau: ciutat /destinació intel·ligent, espais agraris periurbans, producte agroalimentari, sostenibilitat, biodiversitat, identitat, cultura local.

ABSTRACT

Peri-urban agricultural areas are increasing worldwide and are the result of the contemporary metropolitan model. They have been the issue of academic and institutional discussion and object of study from various approaches such as agriculture, land use and territorial planning since the 1960s. These areas and their agriculture are regarded as multifunctional spaces; acting as tools to restrain urban expansion but connecting to the city. Besides they act as green lungs, delivering improved environmental quality and contributing to both residents' and visitors' well-being. Special emphasis is placed on issues like sustainability, preservation and recovery of biodiversity and local culture through peri-urban agriculture, which add a sense of identity to the cities they are part of. This paper explores the role played by two of Barcelona's peri-urban agricultural areas in the enhancement of identity and local culture by means of agri-food products and gastronomy within the context of Barcelona as a smart city and destination as well as their potential to generate added value tourism products.

Key words: smart city / destination, periurban agricultural spaces, agrifood product, sustainability, biodiversity, identity, local culture

1. INTRODUCCIÓ

Barcelona es una destinació de turisme urbà consolidada que projecta una "brand image" de ciutat amb atributs relacionats amb la creativitat, la innovació, la cultura, la sostenibilitat, una excel·lent gastronomia, i una alta qualitat de vida (BDC, 2013). De fet, Barcelona va ser guardonada per la Comissió Europea amb el premi a la Capital Europea de la Innovació l'any 2014. A més es posiciona com la primera ciutat intel·ligent d'Espanya i figura entre les trenta primeres d'Europa i les quaranta del món.

Dins el marc de les ciutats intel·ligents i sostenibles, l'ajuntament de la ciutat se centra en construir una imatge de Barcelona com una ciutat compromesa amb el medi ambient, que es preocupa per la biodiversitat i que impulsa l'economia verda; temes que giren entorn als tres pilars de la sostenibilitat. El PNUMA (Programa de les Nacions Unides per al medi ambient) defineix l'economia verda com aquella que "mejora el bienestar del ser humano y la equidad social, a la vez

que reduce significativamente los riesgos ambientales y la escasez ecológica” i fa les següents consideracions: una economia verda s’hauria de caracteritzar per generar baixes emissions de carboni, fer un ús eficient dels recursos i ser socialment inclouent, millorar els recursos i l’eficiència energètica i prevenir la pèrdua de biodiversitat ecològica (PNUMA, 2011:18).

Les destinacions turístiques intel·ligents són, freqüentment, l’evolució natural i lògica de les “smart cities”, que es consideren com a tals gràcies a una gestió intel·ligent basada en el disseny de models de desenvolupament turístic que inclouen tant les necessitats de la població com els reptes i les limitacions ambientals (Gretzel et al., 2015).

Dins el marc definitori i conceptual de les destinacions intel·ligents s’estableixen criteris com competitivitat econòmica, cohesió i desenvolupament social, sostenibilitat ambiental i cultural o respecte per la diversitat biològica del territori dins el qual s’inscriu la destinació, entre d’altres.

Atenent a aquests criteris, les zones agrícoles periurbanes esdevenen de vital importància i poden contribuir de manera significativa als objectius socials, econòmics i ecològics del desenvolupament urbà sostenible, alhora que exerceixen un paper destacat en la planificació territorial (FAO, 2007:v) en l’educació i conscienciació de la ciutadania envers als temes mediambientals, en la recuperació i preservació de la biodiversitat cultural i natural i en la defensa dels valor socials i culturals locals. La qüestió a dilucidar és saber fins a quin punt les destinacions intel·ligents, i en aquest cas, Barcelona, són realment conscients de la necessitat d’integrar de manera fefaent aquests espais com elements inherents al concepte d’intel·ligència que les caracteritza.

1.1. Objectius

Donada la importància d’aquests espais i de les activitats que s’hi desenvolupen, es considera rellevant dur a terme un estudi sobre les zones agrícoles periurbanes de Barcelona: el Parc Agrari del Baix Llobregat i el Consorci de Gallecs. Els objectius principals de l’estudi són analitzar el paper de aquests parcs agraris en la revalorització de la identitat i la cultura a través dels recursos gastronòmics i alimentaris, així com determinar el seu nivell d’implicació en relació a la recuperació, conservació i divulgació del patrimoni alimentari autòcton dins el context de la ciutat / destinació intel·ligent. Com a objectiu secundari es planteja analitzar la potencialitat d’aquests espais per a convertir-se en proveïdors d’experiències turístiques de valor afegit.

2. METODOLOGIA

Els objectius d’informació plantejats per a aquest estudi son d’una banda, conèixer en profunditat quina es la funció dels espais agraris periurbans en la revalorització de la identitat i la cultura local, com encaixen dins el context de la ciutat / destinació intel·ligent i com es relacionen amb la ciutat, els seus residents i visitants. D’altra banda, es pretén saber de primera mà quin és el punt de vista dels directors dels parcs objecte d’estudi i fer una aproximació al grau de coneixement del ciutadà sobre aquests espais.

Les tècniques i eines metodològiques inclouen el buidatge de literatura científica, literatura gris i documentació específica com informes institucionals, estudis tècnics, actes de congressos, etc. relacionades amb les ciutats i destinacions intel·ligents i els espais agraris periurbans, tant des d’una aproximació general i teòrica com estudis de cas centrats en els dos espais objecte d’estudi. Addicionalment s’han utilitzat tècniques qualitatives com a principal eina d’anàlisi amb entrevistes en profunditat a cadascun dels directors d’ambdós parcs. Les entrevistes s’han estructurat prenent com a base els continguts dels plans estratègics dissenyats per a cada espai periurbà.

La recerca utilitza, a més, tècniques quantitatives mitjançant una enquesta exploratòria, l’objectiu principal de la qual era saber si els residents de la ciutat coneixien l’existència del Parc Agrari del Baix Llobregat i el de Gallecs; en cas afirmatiu valorar quin grau de coneixement tenien sobre aquests espais i si la resposta era negativa, saber si estarien interessants en conèixer-los. Com a objectiu secundari, es va preguntar si trobarien atractiva la possibilitat de fer activitats agroturístiques i culturals dins aquests espais i se’ls va proporcionar un llistat amb diferents activitats que es van ordenar atenent a criteris de preferència. Les enquestes es van dur a terme a tres mercats municipals de Barcelona (la Boqueria, Santa Caterina i Gràcia) i a botigues especialitzades en producte de proximitat amb una mostra de 47 enquestats en total.

Per completar la recerca, es va fer treball de camp amb visites als dos espais periurbans, on es va tenir l'oportunitat de parlar amb alguns pagesos i a les parades de fruites i verdures dels mercats.

3. MARC TEÒRIC

3.1. Ciutats intel·ligents, destinacions intel·ligents i turisme intel·ligent

El creixement de la població urbana s'ha disparat; l'any 2014 més del 54 % de la població mundial es concentrava a les ciutats i àrees urbanes i s'espera que aquesta xifra augmenti fins al 66% cap al 2050 (UN:2014). Davant aquesta tessitura les ciutats han d'afrontar reptes de diversa índole i la gestió eficaç d'aquestes ciutats passa per la implantació i la utilització del les TICs per optimitzar i coordinar serveis donant al ciutadà l'oportunitat d'estar hiper-connectat i informat del que passa a temps real. Les TICs, a més, fan que la ciutat optimitzi recursos alhora que la fa més accessible tant per al resident com per al visitant. (Buhalis i Amaranggana, 2014).

Així, una ciutat es pot incloure dins la categoria d'intel·ligent quan s'aconsegueix creixement econòmic sostenible i una qualitat de vida alta per mitjà de la inversió en capital humà, la participació institucional adequada i l'existència d'infraestructura que faciliti la correcta distribució de la informació per tota la ciutat (Caragliu et al., 2009 citat a Buhalis & Amaranggana, 2014: 555). Altres recerques (Pires et al.) inclouen indicadors relacionats amb el desenvolupament local sostenible on es contempen temes com: una educació sobre el desenvolupament mediambiental sostenible, l'agricultura, el turisme, la conservació de la natura y la biodiversitat, entre d'altres.

Atenent als criteris anteriors, Boyd Cohen defineix la ciutat intel·ligent com aquella que utilitza les TICs per ser més intel·ligent i eficient en l'ús de recursos, reduint costos i estalviant energia, millorant els serveis proporcionats i la qualitat de vida i minimitzant la petjada ecològica, tot això amb l'ajuda de la innovació i una economia baixa en carboni.

De tots els paràmetres que defineixen la ciutat intel·ligent, i seguint el model de la Smart City Wheel de Boyd Cohen, aquest estudi se centra específicament en els indicadors referits a la sostenibilitat: el "Smart environment" que es refereix a l'optimització de l'energia per a la gestió sostenible dels recursos disponibles i "Smart living", que es refereix a la qualitat de vida en quant a salut mediambiental, cohesió social, atracció turística i oferta de serveis culturals i educatius.

Un dels indicador utilitzats per mesurar la salut mediambiental i la vitalitat del sistema és l'EPI (environmental performance index), desenvolupat per la universitat de Yale i que estudia temes diversos com els efectes de la pol·lució i de la qualitat de l'aigua sobre la salut humana, la biodiversitat i l'hàbitat, l'agricultura (IESE, 2016:15).

L'índex Innovation Cities™ de 2015 situa a Barcelona en el 27è lloc del ranking europeu i, segons els índexs de l'IESE (2014 i 2016) l'any 2014 estava en la 51ª posició sobre 135 ciutats, escalant a la número 33 enguany, d'un total de 181 ciutats objectes d'estudi. Barcelona destaca en les dimensions de capital humà, governança, transport i projecció internacional però ocupa el número 97 en cohesió social i el 65 en medi ambient, una posició inferior comparada amb l'índex de 2014, on se situava en el número 23.

Si bé existeixen definicions més o menys consensuades per a la ciutat i la destinació intel·ligent, trobar una definició per al turisme intel·ligent resulta més difícil. En el context del turisme, el terme "smart" engloba els conceptes de l'ús intel·ligent i innovador de les noves tecnologies aplicades a la ciutat i a l'economia per optimitzar recursos, fer una governança més efectiva i justa, donar suport a nous tipus de col·laboració i creació de valor que propiciï la innovació, la emprenedoria i la competitivitat en un entorn hiper-connectat. Així, moltes iniciatives de turisme intel·ligent sorgeixen de projectes de ciutats intel·ligents (Gretzel, Sigala, Xiang, & Koo, 2015)

Segons la definició de López de Ayala y Díaz, citats per Segittur (2015:31), una destinació turística intel·ligent es " [...] un territorio comprometido con los factores medioambientales, culturales y socioeconómicos de su hábitat, dotado de un sistema de inteligencia que capte la información de forma procedimental, analice y comprenda los acontecimientos en tiempo real, con el fin de facilitar la interacción del visitante con el entorno y la toma de decisiones de los gestores del

destino, incrementando su eficiencia y mejorando sustancialmente la calidad de las experiencias turísticas». En aquesta línia (Gretzel et al.2015:180) diu que les destinacions intel·ligents són casos especials de ciutats intel·ligents que apliquen els principis de la ciutat intel·ligent tant a les àrees urbanes com a les rurals i contempen alhora turistes i residents en els seus esforços per facilitar informació rellevant que permeti prendre millors decisions, una major mobilitat i garantir la qualitat de vida i / o de les visites. Tot això revertirà en experiències turístiques satisfactòries.

3.2. Els parcs agraris periurbans

Els primers estudis sobre els espais agraris periurbans a Europa es van iniciar cap a la dècada dels anys 60 del segle passat des dels àmbits de la geografia, l'agricultura i sobretot, de la planificació i ordenació territorial com a conseqüència del progressiu augment de població a les ciutats i la pressió urbanística sobre els espais rurals entorn a les grans ciutats.

(Montasell, 2006:73) en fa ressò de l'alerta donada pel Comitè Econòmic i Social Europeu (d'aquí en endavant CESE) en un dels seus dictàmens i senyala que:

“aquests creixements urbans van en augment en molts municipis europeus com a conseqüència del creixement dispers de la urbanització extensiva (urbana, industrial i terciària) i de l'amplia xarxa d'infraestructures de comunicació i transport que fagociten el territori amb una pèrdua constant i irreparable de sòl fèrtil, principalment i fonamentalment en les àrees periurbanes, i per tant, en detriment de l'espai productiu agrari, i que generen creixents espais agraris marginals amb agricultures no competitives.”

A finals del segle XX, la població mundial resident a les àrees urbanes arribava al 50% i aquesta tendència no ha deixat de créixer; mentre el món es continua urbanitzant, els reptes per un desenvolupament sostenible es concentra cada cop més a les ciutats (ONU, 2014) que han d'afrontar l'augment de la demanda d'aliments i com fer un ús multi funcional dels espais agrícoles periurbans (Tsuchiya, 2015). Tradicionalment i a nivell teòric l'espai rural sempre s'ha concebut en contraposició a l'espai urbà; aquesta dualitat es un anacronisme al segle XXI donat que el món rural ha esdevingut un espai complex en quan al seus usos i funcions. Tal i com diuen (Sempere & Tulla, 2008:127) “Les funcions de l'àmbit rural serien el resultat d'un procés d'integració, difusió i interrelació dels elements característics de l'àmbit urbà amb els del rural. Aquests elements urbans tenen una plasmació més o menys forta sobre el territori, sobretot en funció de la distància de l'espai agrari als nuclis urbans”. Justament la distància es la que determina el concepte del terme “periurbà” i, degut a la proximitat d'aquests espais a les àrees d'expansió urbanística de les ciutats, sovint han estat motiu de conflicte, posant l'activitat agrària en perill de desaparició a causa de l'especulació del sòl. Aquesta situació ha fet necessària la creació de polítiques per regular i protegir aquests espais, però tal i com observa (Viladomiu, 2013:36) “el problema d'aquestes mesures és que s'ha protegit més l'espai que l'activitat; de manera que existeix el risc, com ha passat molt sovint, que aquestes terres quedin abandonades a l'espera d'una futura requalificació”. Es a dir, al no obligar d'alguna manera a que es mantingui l'activitat agrària de forma continuada, existeix el perill de que aquesta pràctica es perdi; a aquesta problemàtica s'hi afegeix la manca de relleu generacional que segueixi desenvolupant l'agricultura periurbana.

El tema dels parcs agraris periurbans és extremadament complex i és per això que ha generat també molt de debat a nivell institucional, des dels municipis on es circumscriuen aquests espais, o des d'organitzacions com la FAO o el CESE; també han estat objecte de nombrosos estudis des de diverses disciplines que van des de l'agricultura, la planificació i ordenació territorial, el dret, a geografia o el mediambient fins a l'ecologia del paisatge o l'economia agrària, entre d'altres.

Cal destacar, però, que no existeix cap definició oficial i consensuada del terme “periurbà”, encara que l'any 1979 l'OCDE en un intent de classificar l'agricultura periurbana, la va definir com aquella agricultura que es donava en espais dins un radi de 20 km. des d'un centre de població superior als 200.000 habitants, o de 10 km. amb poblacions entre 50.000 i 10.000 habitants (Sempere & Tulla, 2008:131). Anys després el comitè d'agricultura (COAG) de la FAO a la seva quinzena sessió l'any 1999, definia l'agricultura periurbana com les pràctiques agrícoles que es desenvolupen a les ciutats i al voltant de les ciutats i que competeix pels recursos (terres, aigua, energia, mà d'obra) que podrien servir per a altres propòsits a fi de satisfer les necessitats de la població urbana.

Degut al canvi de concepte del món rural, a la proximitat dels parcs agraris a les ciutats, a la demanda de noves activitats per part de la societat, a la creixent preocupació dels consumidors sobre la seguretat i qualitat alimentària i sobre temes mediambientals, o a la necessitat de reconexió de la població urbana amb els espais verds, els parcs presenten característiques que els fan únics perquè poden donar resposta a totes aquestes necessitats i es converteixen en espais que van més enllà de la mera producció de matèries primeres. A més, ofereixen als urbanites l'oportunitat de comprar productes ecològics i de proximitat, un espai de lleure, de formació, d'educació alimentària, cultural i ambiental o de fer activitats de turisme (Zasada, 2011; CESE, 2004; Sempere & Tulla, 2008; Paül & Araújo, 2012). Així doncs, els diversos estudis institucionals i acadèmics coincideixen en qualificar de multifuncionals tant els espais periurbans com l'agricultura que s'hi desenvolupa, en comparació amb l'agricultura i les zones rurals més allunyades de la ciutat, però també es demana el reconeixement d'una especificitat que els permeti diferenciar-se d'altres espais agraris. Apel·lant a aquesta singularitat, la Carta de l'Agricultura Periurbana (2010:5) basant-se en el dictamen del CESE sobre "Agricultura periurbana" (NAT/204-CESE 1209/2004) demana un reconeixement explícit des dels àmbits social, legal, polític i administratiu.

3.2.1.El consorci del Parc Agrari del Baix Llobregat

El Parc Agrari del Baix Llobregat (en endavant PABL) està situat al sud de la conurbació de Barcelona en ple territori del delta del Llobregat i ocupa una superfície de 2.938 hectàrees. El seu perímetre està pràcticament envoltat de zones urbanes importants amb una població total que supera els cinc milions d'habitants.

L'àmbit del parc comprèn 3.352 hectàrees, de les quals 2.938 són protegides i més de 2.000 són agràries i en actiu. Actualment hi ha al voltant de 600 explotacions agràries amb uns 1.200 pagesos, dels quals un 70 % es dediquen completament a l'agricultura. L'any 1962 hi havia 1.648 explotacions, que van disminuir fins arribar a 333 l'any 1999; per tant es pot afirmar que l'activitat agrària s'ha anat recuperant paulatinament. El 44% de les terres són de propietat i el 56% restant són d'arrendament.

Majoritàriament es conreen hortalisses i fruita, tant a l'aire lliure com a hivernacles (81% dels cultius) on hi destaca la reconeguda carxofa del Prat amb qualificació d'Indicació geogràfica protegida (IGP). També hi ha activitat ramadera, amb uns 17.000 caps d'oví i cria de pollastres pota blava també conegut com raça Prat (IGP). El sistema de producció és bàsicament d'agricultura tradicional però amb una producció integrada¹ que va en línia amb els nous preceptes de la sostenibilitat ambiental.

El Consorci del PABL es va constituir l'any 1998 després d'anys de reivindicació de la Unió de Pagesos, principal sindicat agrari de Catalunya. El consorci és l'òrgan de gestió i està format pel sindicat de pagesos, la Diputació de Barcelona, el Consell Comarcal del Baix Llobregat, els catorze municipis on es situa el parc (Castelldefels, Cornellà de Llobregat, Gavà, L'Hospitalet de Llobregat, Molins de Rei, Pallejà, El Papiol, El Prat de Llobregat, Sant Boi de Llobregat, Sant Feliu de Llobregat, Sant Joan Despí, Sant Vicenç dels Horts, Santa Coloma de Cervelló i Viladecans) i la Generalitat, que es va afegir com a soci l'any 2006. Ja a la dècada dels anys 70 del segle passat es va plantejar la necessitat de protegir aquest espai de l'expansió urbana amb accions com la de *Salvem el Pla!* liderada per la Unió de Pagesos, al 1977. Davant la mancança jurídica que defineixi, reconegui i reguli la figura específica de l'espai agrari periurbà protegit, el parc es regeix legalment pel Pla Especial de Protecció i Millora del Parc Agrari del Baix Llobregat, publicat al DOGC 4216 el 10 de setembre de 2004, que el protegeix com a sòl no urbanitzable i estableix quins usos són permesos i quins no.

El principal objectiu d'aquest pla es mantenir el major àmbit possible de sòl agrícola, atribuint-li un model estructural propi i presenta els següents objectius específics (ConSORCI PABL, 2005:14):

---

¹ Segons la definició del Ministerio de Agricultura, Alimentación y Medio Ambiente (MAGRAMA) una producció agrícola integrada es refereix als sistemes agrícoles que utilitzen al màxim els recursos i mecanismes de producció naturals i asseguren a llarg termini una agricultura sostenible, introduint mètodes biològics i químics de control i altres tècniques que siguin compatibles amb les exigències de la societat, la protecció del medi ambient i la productivitat agrícola.

A nivell productiu i econòmic, estructurar l'espai agrari per garantir les condicions necessàries per a una producció agrícola competitiva i de qualitat. Segons explica Sr. Roda i Noya director del consorci, el PABL produeix 3,5 collites anuals, que podrien abastir aproximadament uns 300.000 habitants dels 800.000 que hi ha a la comarca. En torn al 85% de la producció del PABL es consumeix a l'àrea metropolitana. És un territori agrari que s'ha vinculat sempre al concepte d'innovació i de fet és un referent per altres països. El Sr. Roda i Noya comenta que reben visites especialitzades institucionals, de turisme industrial i estudiants d'enginyeria agrònoma per conèixer el sistema de gestió del PABL.

Els productes conreats al PABL es comercialitzen en gran part als mercats urbans distribuïts per Mercabarna, on sovint perden la traçabilitat i per tant, es desvinculen del lloc d'origen, perdent un valor afegit crucial (Paül & Araújo, 2012). En els darrers anys però, s'han incentivat els canals de venda directa a través d'aplicacions mòbils que fomenten la compra directa, del que (Sánchez Hernández, 2009) anomena "box schemes"², i de mercats de pagès a vuit municipis de la comarca. El primer es va inaugurar a Sant Boi l'any 2012 i el darrer a Gavà al 2015.

La producció es considera agro-ecològica i de les 250 explotacions professionals, 30 són bio adaptant-se a les noves tendències i demandes alimentàries. A més, es desenvolupen projectes destinats a incorporar nou patrimoni com varietats de bròquil de tot el món o recuperar certes varietats vegetals com el meló pinyoner o la mongeta rastrera, els espigalls o la col paperina. Destaca el projecte Arborètum amb l'objectiu de recuperar espècies i varietats tradicionals d'arbres fruiters cultivats al Baix Llobregat, que han estat relegades per varietats noves més productives i comercials. Es pretén crear un banc de material genètic que garanteixi la continuïtat d'aquest patrimoni ecològic i cultural que pugui esdevenir identificatiu del PABL.

S'ha de ressaltar també la creació del distintiu propi Producte Fresc, un segell amb l'objectiu d'identificar les fruites i verdures produïdes al Parc i que apel·la la qualitat i el sabor d'abans, la frescor, l'origen i la proximitat, la tradició i la temporalitat del producte. Disposa d'una web pròpia posada en marxa a principis d'aquest any 2016. La banderola de Producte Fresc que identifica el seu origen només poden exhibir-la els productors a les seves botigues i parades i els restaurants que utilitzen aquest producte.

Un dels aspectes negatius a comentar és que el número de pagesos envelleix i disminueix; segons el Sr. Roda i Noya tot i aquesta davallada, el número de hectàrees conreades es manté; però es tem que no hagi relleu generacional (Sempere, 2007) i tal com afirma Montasell, sense agricultors no hi ha agricultura.

A nivell ecològic, garantir la pervivència del sistema d'espais naturals i preservar la seva riquesa biològica, en un entorn paisatgístic de qualitat. En aquest sentit, segons comenta el Sr. Roda i Noya es fa un ús intel·ligent dels recursos hídrics; incorporant tècniques de rec sostenibles i recuperant els estanyats³. També es fan accions sobre el paisatge, ordenant-lo d'acord amb l'espai (s'arreglen murs, s'enderroquen barraques, restauració de masies, etc.).

A nivell social, preservar el patrimoni cultural i paisatgístic i estructurar l'espai agrari per tal de facilitar l'ús social ordenat, en la mesura que sigui compatible, com espai per al lleure i l'educació ambiental. Segons Roda i Noya, és difícil de comptabilitzar el número de visitants al parc ja que és accessible des de diversos llocs i aquest recompte es fa sistemàticament des del 2013. Tot i així s'ha detectat un augment continuat en el número de visitants des del 2011, propiciat per l'efecte Eurovegas. El Parc ha millorat i habilitat xarxes de camins i ha limitat l'accés motoritzat. El riu i el parc s'utilitzen com a eix vertebrador del territori i alguns ajuntaments descobreixen aquests espais com a públics i promouen l'adequació i accessibilitat dels espais per als locals i visitants alhora que els incorporen dins el projecte de municipi com espais verds; a tall d'exemple Sant Boi, Cornellà o el Prat han creat anelles verdes. Segons Roda i Noya, es va creant

---

² Cooperatives i grups de consum a escala local que assegurin el proveïment regular de productes de temporada conreats pels pagesos de l'entorn pròxim atenent a criteris de sostenibilitat mediambiental

³ La tècnica de l'estanyat es una tècnica ancestral. Consisteix en inundar els camps agrícoles d'aigua dolça durant un temps prolongat. Per estar situades en la zona deltaica, les terres son excessivament salines par al conreu i s'endolceixen inundant-les amb aigua dolça tot dissolent la sal acumulada.

teixit econòmic al parc en torn als temes turístics i comencen a haver-hi professionals com Som Bici que dissenyen els seus productes turístics en torn al PABL.

També hi ha altres organismes com la Fundació Sigea especialitzada en programes d'educació ambiental. Van fer un programa pedagògic amb escolars i també amb pares des del 2000 fins al 2011, que es va tancar per manca de finançament. Un altre projecte que cal mencionar es la prova pilot d'holeriturisme. Tal com explica (Montasell 2012:108) "es el turisme que té com a referència i element d'interès les hortalisses, tant des de la perspectiva de la qualitat (relacionada amb el sabor, el color, l'olor, la textura, etc.) com des de la de la tradició dels pagesos i les pageses en la manera de conrear-les". Aquesta activitat turística es va dur a terme des de 2009 fins a 2013 amb una molt bona acceptació. Però es va deixar de fer quan es va esgotar la subvenció. Es planteja la possibilitat d'externalitzar aquesta activitat ja que resulta un producte car.

El Sr. Roda i Noya apunta que un possible risc de futur es que si el PABL es terciaritzat excessivament, es pot perdre l'essència de l'espai i parla de una possible "parctemització" i que l'activitat agrícola en sí ja es garant del patrimoni.

Altres accions del Parc:

Implementació de l'app Parc Agrari del Baix Llobregat, que permet la consulta interactiva dels punts d'interès i itineraris i activitats dins aquest espai. Un cop en la fitxa de cada element es pot accedir a tot el seu contingut multimèdia associat, com per exemple "El rebost de Barcelona" que permet comprar directament a pagès fruites i hortalisses Km. 0 i /o de producció ecològica o accedir a la guia de restaurants Sabors de l'Horta. La informació es visualitza sobre un mapa interactiu, mitjançant una llista ordenada per distància, a través de la Realitat Augmentada o dels codis QR associats als diferents elements d'interès sobre el terreny.

Sabors de l'Horta: Acció gastronòmica que promou el producte local i de qualitat amb una guia de restaurants de la comarca que treballen amb Producte Fresc. Es un projecte coordinat amb el Consorci de Turisme del Baix Llobregat. A la guia 2016 hi ha 42 restaurants, 9 més que a la temporada anterior.

També es fan accions puntuals com ara la recuperació del calendari de les llunes, editat enguany i coincidint amb el vintè aniversari del Projecte del PABL (1996-2016). I distribuïts a la masia de Can Comes, parades de pagesos dels Mercats de Pagès i la Unió de Pagesos. També en disposaran i els restaurants del projecte Els Sabors de l'Horta del Baix Llobregat, cooperatives i les biblioteques participants al programa 'De l'hort a la biblioteca'. En aquest programa, les biblioteques eren dipositàries de llavors de diferents productes a disposició del públic.

Dins l'àmbit dels municipis del Parc, s'hi celebren nombrosos esdeveniments relacionats amb la gastronomia. Algunes son de vella tradició, com la fira de l'Espàrrec de Gavà o la Festa de la Cirera a Santa Coloma de Cervelló i d'altres més recents, com Les jornades Gastronòmiques del Pota Blava i la Carxofa del Prat.

El Parc Agrari fa una comunicació molt extensa, integral i ben coordinada amb publicitat on- i off-line. Als diferents catàlegs online, descarregables en format pdf, sempre es troben els enllaços a les altres accions i iniciatives del PABL.

3.2.2. El Consorci del Parc de l'espai d'interès natural de Gallecs

Gallecs està situat a 15 kilòmetres al nord de Barcelona, ocupa un espai agro-forestal de 733,52 hectàrees de les quals 515 són superfície agrària útil amb una extensió de 200 hectàrees d'agricultura ecològica. Unes altres 62 hectàrees corresponen a massa forestal i la resta la formen 63 edificacions, horts recreatius, espais verds i més de trenta quilòmetres lineals de camins. Des del punt de vista administratiu, l'espai pertany a diferents municipis: Mollet del Vallès, Santa Perpètua de Mogoda, Palau-solità i Plegamans, Montcada i Reixac, Lliçà de Vall i Parets del Vallès tots ells integrats a les comarques del Vallès Oriental i Occidental. L'òrgan gestor es el Consorci, constituït l'any 2006 i format pel DARP, el Departament de Medi Ambient i Habitatge i els municipis abans esmentats.

El Pla Director Urbanístic aprovat l'any 2005 va qualificar l'espai com a sistema general d'espais lliures públics d'àmbit supranacional i al 2009 l'àmbit de Gallecs es va incloure al Pla d'espais d'interès natural (PEIN). L'any 2006 es va fer un pla de reconversió cap a l'agricultura ecològica. Es va canviar el conreu d'alimentació per a animals per la d'alimentació humana amb la introducció de conreus de cereals i productes hortícoles. Van intervenir en aquest projecte el consorci, els pagesos i la universitat. Del monocultiu d'ordi es va passar a 17 tipus de cultius, introduint nous productes i recuperant varietats locals i tradicionals.

Segons l'entrevista a la gerent del Consorci, Sra. Gemma Safont, les línies estratègiques del Consorci es basen en:

Regularitzar els habitatges, usos i activitats, públiques i privades que es desenvolupen en l'espai de Gallecs. En aquest sentit, s'està efectuant un inventari i un catàleg de masies i cases rurals amb els criteris arquitectònics, històrics, ambientals, paisatgístics o socials que justifiquin la seva recuperació i preservació.

Establir en tot el sòl agrari de l'espai un model de gestió agrícola econòmicament i socialment viable respectuós amb el medi ambient mitjançant l'agricultura ecològica, que fomenti la qualitat dels aliments i el comerç de proximitat, la incorporació de joves agricultors per garantir el relleu generacional, que contribueixi a la mitigació del canvi climàtic i que fomenti l'associacionisme agrari. Els pagesos que treballen i conviuen en aquest espai formen part de la S.A.T. Agroecològica de Gallecs, l'objectiu de la qual es assolir el desenvolupament rural i local sostenible per mitjà de l'agricultura ecològica, potenciar la relació i la comercialització directa entre el productor i el consumidor i assegurar el relleu generacional mitjançant accions formatives. Son comunitat de l'aliment Slow Food des del 2006 i participen activament en un programa d'abastiment de 27 menjadors escolars amb menús ecològics i en la recuperació de varietats locals i tradicionals. Els seus productes tenen el segell de *Producte de Gallecs*, ecològics i de proximitat i estan avalats per la certificació ecològica CCPAE. Els productes més destacats conreats a Gallecs són: llegums com la lletia pardina, el cigró menut del Vallès Oriental, la mongeta del ganxet (DOP) i la del carai; tots tres tenen la seva pròpia fira a l'espai de Gallecs, verdures i hortalisses amb les quals fan mermelades i conserves a l'obrador de Gallecs i blats antics com l'espelta, el blat del cor o el Florència Aurora, amb els quals es fa farina i la cervesa ecològica Toc d'Espelta. La Sra. Safont destaca la funció social de l'obrador ja que crea llocs de treball i fomenta la reinserció social. Tots els productes es poden trobar a l'agro-botiga de Gallecs i també treballen amb les cooperatives de consumidors, alguns restaurants KM0, a més dels menjadors escolars, com ja s'ha mencionat anteriorment.

Altres conreus inclouen tomàquets de varietats antigues, espigalls⁴, bròquil de Santa Teresa, col pell de galàpet, etc. Segons la Sra. Safont, la diversificació i la transformació alimentària donen valor afegit als productes que es fan a Gallecs. A més, Gallecs col·labora actualment amb el grup de recerca emergent Ecologia dels Sistemes Agrícoles de la UB.

Afavorir i potenciar la biodiversitat del territori d'acord amb la seva condició d'Espai d'interès natural. Gallecs ha fet un estudi de l'evolució de la avifauna des del 2004 al 2014, i té com a projectes recuperar les aus rapinyaires per fomentar la biodiversitat del territori, i l'estudi lligats a la fauna del territori, com quiròpters, rèptils i amfibis de Gallecs.

Altres projectes en col·laboració amb Fedenatur inclouen la cria de xai ecològic, on Gallecs proporciona l'alfals o una granja de gallines ecològiques i pollastres de pagès. A més, per Nadal es crien pollastres Pota Blava i Negre del Penedès.

Aconseguir un espai de qualitat integrat en el territori on l'ús públic es desenvolupi amb harmonia amb el patrimoni natural i cultural. Les principals tasques a realitzar són l'adequació i manteniment de camins, marges, espais verds, punts de repòs i de les zones humides. També es fa èmfasi en l'adequació de la senyalització, i creació de punts d'informació i d'un espai de tast per als visitants.

Dinamitzar i fomentar les activitats socials i culturals del territori. Es realitzen activitats d'oferta pedagògica amb entitats vinculades al territori i especialitzades en temàtiques com l'agricultura ecològica, la flora, la fauna, etc.

---

⁴ L'espigall es el cos floral de moltes varietats hortícoles, el lloc on es genera la llavor.

També es fan activitats culturals, fires i festes per donar a conèixer l'espai de Gallecs i la seva gestió. Aquestes accions inclouen el programa Fira't a Gallecs, visita tècnica per conèixer els blats antics, Fires de producte com l'espelta, mongeta del ganxet.

En quan a activitats de lleure, a la pàgina web del consorci es poden trobar quatre itineraris més l'agenda on destaquen les fires i activitats programades. En quan al número de visitants, segons l'estudi de freqüentació de 2010 van visitar el parc unes 750.000 persones, la majoria dels quals per caminar, fer footing o anar en bicicleta. En una proporció molt baixa el motiu de la visita es per activitats organitzades, seguir els itineraris o observar les aus (un 1% respectivament). Puntualment, les visites quan hi ha fires, son molt nombroses, però no hi ha dades quantificades.

3.2.3. Els parcs agraris i el turisme.

El PABL és promoció també a través del Consorci de turisme del Baix Llobregat. Dirigit a visitants de proximitat (eslògan a Un salt de Barcelona) amb propostes diverses que van des d'activitats culturals, oci, natura o gastronomia; posant-hi especial èmfasi a l'oferta d'activitats de natura i esport dins la comarca i oferint-hi una extensa oferta d'activitats relacionades amb la gastronomia que inclouen visites a mercats de pagès, al propi parc agrari, restaurants, molts dels quals formen part del col·lectiu Cubat (Cuina del Baix Llobregat) Sabors de l'horta o amb menús de temporada basats en els productes del PABL, rutes, fires (algunes de les quals ja centenàries) i festes gastronòmiques, visites a cellers i caves, tot dins l'entorn del Parc.

Pel que fa a Gallecs, apart de la pròpia web institucional on hi figuren els itineraris i les activitats de l'agenda, s'ha explorat la pàgina web de Turisme del Vallès Oriental, on hi ha un pestanya de gastronomia que fa referència a la base de la cuina tradicional amb tocs de modernitat així com als productes més frescos i millor seleccionats de l'horta, però en cap cas es fa al·lusió a la seva procedència ni es menciona l'espai de Gallecs.

4. RESULTATS

A partir de la revisió de la literatura científica i de les entrevistes en profunditat el primer resultat a remarcar és que tot i el reconeixement de la importància capital que tenen els espais periurbans per les diverses funcions que desenvolupen en el territori, la implicació total de les administracions per definir d'una manera clara i inequívoca aquest espais per tal de poder aplicar les mesures de protecció pertinents i assegurar el seu futur, són encara insuficients.

Pel que fa als resultats obtinguts de les entrevistes amb profunditat i de les converses amb alguns pagesos durant el treball de camp als parcs, es confirma la implementació de sistemes sostenibles per a una producció agro-ecològica integrada en el cas del Baix Llobregat amb un increment progressiu cap a les explotacions bio. Es fa una gestió intel·ligent de l'aigua amb la protecció dels aqüífers, els canals de rec i les corredores gestionades per comunitats de regants i la cooperativa de pagesos i es fomenta la tècnica de l'estanyat, convertint-se en elements potenciadors de la biodiversitat en tant que atrauen tot tipus d'aus i especialment les aus migratòries proporcionant un lloc de descans on poder alimentar-se i de nidificació en el cas de certes aus com les camallargues. En el cas de Gallecs es promou l'agricultura ecològica i es confirma una clara voluntat de mantenir la biodiversitat, recuperar espècies i posar en marxa projectes innovadors; però sense perdre de vista que la funció primària d'aquests espais és la de ser econòmicament sostenibles amb l'activitat agrària.

En resum, tant el Parc Agrari del Baix Llobregat com l'espai natural de Gallecs, apliquen un model que garanteix el respecte pel medi ambient amb tècniques innovadores, afavoreix la biodiversitat agrària i natural, recupera les varietats locals i tradicionals, aposta per la qualitat dels aliments i el comerç de proximitat i potencien l'associacionisme agrari, contribueixen a la mitigació del canvi climàtic i fomenten l'ús de les energies renovables.

És a dir, els parcs juguen un paper crucial en el desenvolupament sostenible, no només dels espais periurbans, sinó també de la ciutat intel·ligent ja que centren els seus esforços en fer un desenvolupament que satisfaci les necessitats del present sense posar en perill la capacitat de les generacions futures per cobrir les seves necessitats pròpies (IESE, 2014:9) ⁵

Els resultats obtinguts més destacats revelen que els parcs agraris compleixen els principis de sostenibilitat: vinculació amb el moviment Slow Food, promoció i divulgació del producte local i de proximitat dins el territori mitjançant diverses accions a diferents nivells: mercats, jornades gastronòmiques, visites als conreus. Ambdós estan implicats en programes d'educació ambiental i participen en programes d'àmbit europeu. Pel que fa a la preservació de la biodiversitat, es recuperen llavors i espècies autòctones i s'atorguen certificacions pròpies que garanteixen l'origen del producte i la seva temporalitat així com el saber fer de la pagesia local.

L'anàlisi de les enquestes que es van dur a terme a mercats municipals i als consumidors revelen els següents resultats: dels 47 enquestats, gairebé el 80 % ha sentit parlar del PABL, dels quals un 23% diuen que l'han visitat algun cop i d'aquests un 10 % han fet alguna activitat . En canvi només un 12% ha sentit parlar de Gallecs i tan sols el 4% han visitat aquest espai. Quan se'ls pregunta si estarien interessats en visitar aquests espais, el 60% contesta afirmativament i si farien activitats turístiques i quines, en primer lloc farien holeriturisme amb degustació, en segon lloc senderisme amb degustació i finalment recórrer el parc amb bicicleta i degustació.

Els resultats posen en evidència que, tot i que els parcs tenen estratègies de comunicació on i off line i presència en les xarxes socials, la repercussió de les seves accions en la ciutadania així com l'abast de la divulgació no tenen prou impacte, encara que en el cas del PABL és més conegut, possiblement per la tradició agrícola i com a proveïdor de Barcelona des de segles.

En quant a les visites als mercats, tot i que hi ha unes quantes parades de fruites i verdures i a la seva web indiquen producte de proximitat i procedent del Baix Llobregat, no especifiquen aquesta informació directament a la parada, fins i tot alguns propietaris són pagesos del Baix Llobregat però curiosament no ho diuen.

Un cop analitzades les accions municipals de promoció turística de l'ajuntament de Barcelona en s'observen els següents aspectes a destacar:

Barcelona es presenta com una destinació gastronòmica amb identitat pròpia i es fa referència a xefs com Adrià, Arola o Ruscalleda, de la gran tradició culinària de la ciutat, dels restaurants històrics, de l'oferta gastronòmica i de la tradicional cuina catalana. També es fa èmfasi sobre els mercats d'abast de la ciutat i es dona importància al producte fresc, directe de pagès però en cap cas es menciona l'existència dels espais agraris periurbans objecte d'estudi com a possibles proveïdors que abasteixen els mercats o els restaurants que es promocionen a la pàgina web.

Des de l'ajuntament es promociona l'esdeveniment Mercat de mercats, on tampoc s'observa la participació de cap dels espais agrícoles periurbans a la ciutat o la inclusió d'algun dels seus productes en l'espai aula de cuina (com per exemple el pollastre pota blava)

D'altra banda, es proposen altres opcions de turisme a prop de Barcelona però tot i que es menciona el delta del Llobregat, no es fa cap referència al PABL, malgrat que el delta en forma part. Com afirma (Montasell, 2013:115) el problema fonamental dels espais agraris periurbans es que es troben en "espais transparents"; terme que alguns autors apliquen a espais que existeixen físicament però que no reben cap mena d'interès.

5. CONCLUSIONS

Les principals conclusions que s'extreuen d'aquest estudi són que els objectius, les estratègies i plans de desenvolupament dels parcs agraris periurbans analitzats estan en consonància amb les de la ciutat / destinació intel·ligent. Tots dos estan compromesos amb el seu entorn, tant des del punt de vista mediambiental com pel que es refereix als elements culturals i històrics.

---

⁵ Definició de 1983 utilitzada l'any 1987 per la Comissió Mundial sobre el Medi Ambient i el Desenvolupament de l' ONU

Queda palès en aquest estudi que els parcs analitzats fan ús de les TICs i de les innovacions tecnològiques tant per optimitzar recursos, augmentar la biodiversitat com per generar informació útil per a tots els agents: administracions, pagesos, població local i usuaris del parc.

La gestió dels parcs i les estratègies desenvolupades es duen a terme seguint els criteris de sostenibilitat i aquests espais s'han repensat en els darrers anys no tan sols com a centres productius sinó com espais que necessàriament han de tenir usos i funcions transversals com centres educadors, de formació i de protecció de la biodiversitat (Segrelles, J.A. 2015), alhora que esdevenen espais de lleure i gaudiment i fins i tot, terapèutics per a la població local i per als visitants. Tal i com s'ha demostrat en diversos estudis (Fuller, A. et al, 2007; Tomao, A. et al, 2016) aquests espais contribueixen al benestar físic, psicològic i social, ajuden a reduir l'estrès, generant emocions positives i millorant la salut.

Es curiós doncs que, tenint un alt valor afegit, des de l'ajuntament de Barcelona no hagi iniciatives ni accions conjuntes per incloure aquests espais com un element integrador més dins el concepte de ciutat / destinació intel·ligent i que reforci la seva imatge com a ciutat sostenible, però es fa palesa la falta de visió global sobre els beneficis i valors d'aquests espais oberts.

Com ja s'ha observat, la ciutat en la seva promoció turística apel·la a la gastronomia i als mercats com un atractiu de gran valor i utilitza repetidament el discurs dels productes frescos, locals, de proximitat i de qualitat però no incideix en donar visibilitat a les àrees agrícoles productores periurbanes, amb la qual cosa aspectes tant rellevants com la traçabilitat o la petjada ecològica son ignorades.

Els parcs esdevenen eines que ajuden a aconseguir la sostenibilitat en el seu sentit més holístic i una millor qualitat de vida tant per residents com visitants. L'abundància de recursos naturals i culturals fa que tinguin un gran potencial com a centres d'atracció de turisme amb activitats que van des del senderisme, l'observació d'aus, el turisme d'horta, a la gastronomia i que podrien consolidar una oferta turística molt atractiva. Cal remarcar també l'avantatge que els hi confereixen la seva proximitat a la ciutat, el nombre de visitants pot ser alt si es dissenyen les estratègies de preu i de comunicació adequades. A més, amb la implantació d'accions pertinents poden integrar el sector agrícola i el turístic generant més recursos per al territori, tal i com es va demostrar en la prova pilot de l'holeriturisme al PABL.

Es pot concloure que els parcs agraris periurbans poden ser espais problemàtics però també d'oportunitats (Scott et al., 2013); amb el suport institucional necessari ser una eina excel·lent per a la re-valorització i conservació de la cultura local a través de la seva activitat agrària i com garants de la sostenibilitat en tots els aspectes.

Una última conclusió es que Barcelona per una banda i els espais periurbans per un altra, fan grans esforços per reivindicar-se però es aparentment hi ha una manca de voluntat de crear sinergies, establir comunicació i d'endegar accions conjuntes amb les quals tots sortirien reforçats i crearien una imatge més consolidada. Es podria dir que tenint objectius comuns, una visió de la sostenibilitat molt similar i compartint un mateix espai geogràfic, els parcs agraris i Barcelona caminen en paral·lel sense trobar punts d'encontre.

Es podria qüestionar doncs, la intel·ligència d'una ciutat / destinació intel·ligent que no pren interès en aplicar les mesures necessàries per protegir, planificar, desenvolupar i gestionar aquests espais naturals i agraris i la seva riquesa patrimonial cultural tangible i intangible, fruit d'una activitat agrària que s'ha mantingut de manera continuada al llarg del temps i que es part indissoluble de la pròpia identitat de la ciutat .

6. BIBLIOGRAFIA

Bakici, T., Almirall, E., & Wareham, J. (2013). A smart city initiative: the case of Barcelona. *Journal of the Knowledge Economy*, 4, 135-148.

BCD. (2013). *Encuesta sobre la Marca Barcelona*.

Blanco, J. (2015). *Libro blanco de los destinos turísticos inteligentes: estrategias y soluciones para fomentar la innovación el el turismo digital*. Madrid: LID editorial empresarial.

- Buhalis, D., & Amaranggana, A. (2014). Smart Tourism Destinations. En Z. Xiang, & I. Tussyadiah (Ed.), *Information and communication technologies in tourism* (págs. 553-564). Dublin: Springer international publishing.
- Caballero, V. (2005). Gallecs, a contribution towards the development of local, sustainable micro-economies of small and medium-sized towns around the second metropolitan belt of Barcelona. *Periurban agriculture: problems, opportunities and challenges*. Brusel.les.
- CESE. (2004). *Dictamen sobre la agricultura periurbana*. Bruselas.
- COAG-FAO. (1999). *Urban and periurban agriculture*.
- DIBA, Consell Comarcal del Baix Llobregat i Unió de Pagesos. (2004). *Plan de gestión y desarrollo del Parc Agrari del Baix Llobregat*. Consorci Parc Agrari Baix Llobregat.
- FAO. (2007). *Profitability and sustainability of urban and peri-urban agriculture*.
- Fuller, R., et al. (2007). Psychological benefits of greenspace increase with biodiversity. *Biology letters*, 390-394.
- Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2015). Smart tourism: foundations and developments. *Electron Markets*(25), 179-188.
- IESE. (2014). *Cities in motion. Índice 2014*. Navarra: IESE Business School. Universidad de Navarra.
- IESE. (2016). *Cities in motion. Índice 2016*. Navarra: IESE Business School. Universidad de Navarra.
- Minuartia. Estudis ambientals i Ceres Investigació sociològica i de mercat. (2010). *Estudi de la freqüentació i valoració del Parc de l'espai d'interès natural de Gallecs*.
- Montasell i Dorda, J. (2012). La carxofa del Prat, protagonista de l'holeriturisme. *Quaderns Agraris*(33), 97-115.
- Montasell, J. (2006). Els espais agraris de la regió metropolitana de Barcelona. *L'Atzavara*(14), 73-89.
- Parc Agrari Baix Llobregat, Fundació Agroteritori i Red agroteritorial. (2010). *Carta de la agricultura periurbana*. Castelldefels.
- Paül, V., & Araújo, N. (2012). Agroturismo en entornos periurbanos: enseñanzas de la iniciativa holeriturismo en el Parc Agrari del Baix Llobregat (Cataluña). *Cuadernos de Turismo*(29), 183-208.
- PNUMA. (2011). *Hacia una economía verde: Guía para el desarrollo sostenible y la erradicación de la pobreza*.
- Roda i Noya, R. (30 y 31 de Octubre de 2014). Paisaje agrario, espacio periurbano. Santa Fe, Argentina.
- Sánchez Hernández, J. (2009). Redes alimentarias alternativas: concepto, tipología y adecuación a la realidad española. *Boletín de la AGE*(49), 185-207.
- Science for Environment Policy. European Comission. (2012). *The multifunctionality of green infrastructure*.
- Scott, A. e. (2013). Disintegrated development at the rural–urban fringe: Re-connecting spatial planning theory and practice. *Progress in planning* , 1-52.
- SEGITTUR. (2015). *Informe destinos turísticos inteligentes: construyendo el futuro*. Madrid.
- Segrelles Serrano, J. (2015). Agricultura periurbana, parques naturales agrarios y mercados agropecuarios locales: una respuesta territorial y productiva a la subordinación del campo a la ciudad. *Scripta Nova, XIX*(502), 1-35.
- Sempere, J., & Tulla, A. (2008). El debat teòric sobre el periurbà i la concreció d'un plantejament urbanístic en un entorn complex: el cas de Barcelona i Tolosa. *Documents d'anàlisi geogràfica*, 125-144.
- Tomao, A., Secondi, L., Corona, P., Carrus, G., & Agrimi, M. (2016). Exploring individuals' well-being visiting urban and peri-urban green areas: a quantile regression approach. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*(8), 115-122.
- Tsai, C., & Wang, Y. (2016). Experiential value in branding food tourism. *Journal of destination marketing and tourism*, 1-10.
- Tsuchiya, K., Hara, Y., & Thaitakoo, D. (2015). Linking food and land systems for sustainable peri-urban agriculture in Bangkok Metropolitan Region. *Landscape and urban planning*(143), 192-204.
- United Nations. (2014). *World urbanization prospects [highlights]*. New York.
- Viladomiu, L. (2013). És la PAC una eina apropiada per fer front a la problemàtica dels espais agraris periurbans? En *Percepcions de l'espai agrari periurbà* (págs. 33-38). Girona: Fundació Agroteritori.
- Zasada, I. (2011). Multifunctional peri-urban agriculture—A review of societal demands and the provision of goods and services by farming. *Land Use Policy*(28), 639-648.

<http://destinationsfortomorrow.org/sustainability-solutions/what-is-a-sustainable-destination/good-practice-in-action/barcelona>. (s.f.). Recuperat el 26 de abril de 2016

<http://meet.barcelona.cat/ca/descobreix-barcelona/viu-barcelona/gastronomia/cuina-catalana>. (s.f.). Recuperat el 26 de abril de 2016

<http://turisme.elbaixllobregat.cat/gastronomia>. (s.f.). Recuperat el 14 de març de 2016

<http://turisme.elbaixllobregat.cat/mercats-de-pages>. (s.f.). Recuperat el 5 de abril de 2016

<http://turisme.elbaixllobregat.cat/sabors-de-lhorta>. (s.f.). Recuperat el 6 de març de 2016

<http://www.ecointeligencia.com/2013/07/que-servicios-ofrece-una-smart-city-a-sus-ciudadanos-1/>. (s.f.). Recuperat el 10 de març de 2016

<http://www.elcampacasa.com/marca/producte-fresc>. (s.f.). Recuperat el 6 de març de 2016

<http://www.espairuralgallecs.cat/ca/actualitat/visita-virtual-a-la-fira-de-la-mongeta-a-gallecs-41.htm>. (s.f.). Recuperat el 12 de març de 2016

<http://www.espairuralgallecs.cat/ca/agenda/1.htm>. (s.f.). Recuperat el 12 de març de 2016

<http://www.somdemercat.cat/ca/mercat-de-mercats>. (s.f.). Recuperat el 8 de juliol de 2016

www.bcnostenible.cat. (s.f.). Recuperat el 26 de abril de 2016

www.meet.barcelona.cat. (s.f.). Recuperat el 26 de abril de 2016

www.smartcity.bcn.cat. (s.f.). Recuperat el 26 de abril de 2016